

OKSANA VOYTYUK

UNIwersytet w Białymstoku

EMAIL: OKSANA.VOYTYUK@GMAIL.COM

PROBLEMY WZAJEMNEJ TOLERANCJI LUDNOŚCI ZAMIESZKUJĄCEJ AUTONOMICZNĄ REPUBLIKĘ KRYMU

Krym – tło historyczno-polityczne

Półwysep Krymski, położony na skrzyżowaniu Europy i Azji, od dawna jest miejscem, w którym splatają się losy wielu narodów. Sprzyjające położenie geograficzne, miękki morski klimat, bogaty potencjał surowcowy, obfita flora i fauna przyciągały uwagę wielu najeźdźców. Krym stał się miejscem skrzyżowania nie tylko lądowych i morskich szlaków handlowych, penetracji i wzajemnego przenikania się różnych kultur i narodów, ale również miejscem walki światowych mocarstw o wpływ w regionie Morza Czarnego. W XIII wieku Półwysep Krymski został podbity przez Złotą Ordę. W 1427 roku w wyniku rozpadu Złotej Ordy, na Krymie powstało państwo feudalne Chanat Krymski, które istniało aż do 1783 roku, dopóki nie został anektowany przez carską Rosję. Za czasów carycy Katarzyny II, Rosjanie zaczęli osiedlać się na Krymie, ale przeważająca ich większość pojawiła się na półwyspie po 1944 roku. Częścią Rosji Krym był do 1953 roku. W 1954 roku w trzechsetną rocznicę ugody perejaślowskiej został włączony do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Po rozpadzie Związku Radzieckiego Krym znalazł się w granicach niepodległej Ukrainy i uzyskał status Autonomicznej Republiki Krymu (AR Krym).

W tym miejscu należy zaznaczyć, że Półwysep Krymski jest ojczyzną Tatarów Krymskich, narodowości, która pojawiła się i formowała się na Krymie w wyniku trwałego wszechstronnego wpływu i asymilacji pierwszych mieszkańców – Taurów, Cymeryjczyków z Sarmatami, Scytami, Peczenegami, Kumani, Gotami, Genuńczykami, Grekami i innymi narodami, które przybywały na półwysep. Po anektowaniu Krymu przez Rosję liczba ludności na półwyspie

zaczęła zmniejszać się, spowodowane to było odpływem rdzennej krymskotatarskiej ludności do Turcji, z którą ją łączyli więzi historyczne, kulturowe i językowe [Османов 2012].

W 1944 roku naród krymskotatarski został oskarżony o kolaborację z Niemcami i 18 maja tego samego roku doszło do deportacji Tatarów Krymskich do Uzbekistanu i innych państw Azji Środkowej. W wyniku polityki skierowanej przeciwko narodowi krymskotatarskiemu półwysep został spustoszony i wymagał powojennej odbudowy. Z różnych regionów Rosji zaczęła się fala migracji na Krym. Przybysze wprowadzali się do mieszkań pozostawionych przez Tatarów Krymskich.

Specyfiką Autonomicznej Republiki Krym jest to, iż po wysiedleniu Tatarów Krymskich i zakończeniu drugiej wojny światowej, władzom radzieckim udało się tu stworzyć tak zwany „naród radziecki” [Андрусечко 2008]. Równocześnie Krym stał się elitarnym kurortem, a przeprowadzenie się tam było niezmiernie trudne, ponieważ stał się głównym miejscem odpoczynku elity partyjnej. Tatarzy Krymscy uważają siebie za ludność rdzenną półwyspu, a Rosjanie mieszkający tam dotychczas identyfikują siebie z narodem radzieckim i są przekonani, że Krym – to dawna ziemia ruska, a Sewastopol – to „miasto rosyjskiej sławy i rosyjskich marynarzy”. Obecnie większość mieszkających tam Rosjan to emeryci, byli przedstawiciele partyjnej i wojskowej elity ZSRR. Powrót Tatarów Krymskich na półwysep traktują oni jako działania skierowane przeciwko Rosjanom na Krymie [Калакура, Рафальський 1999: 83-92].

Ukraina jest państwem wielonarodowym, stanowi terytorium zamieszkałe przez ponad 130 narodowości. Szczególnie urozmaiconym regionem Ukrainy pod względem etnicznym, religijnym i kulturowym jest Autonomiczna Republika Krymu. Według danych z Powszechnego Spisu Ludności od 2001 roku na półwyspie mieszkają ponad 125 narodowości [Перегляд 2001]. Najliczniejszymi są Rosjanie – 1 180 441 osób (61 %), Ukraińcy – 492 227 osób (23%), Tatarzy Krymscy – 243 433 osób (13%), [Розподіл населення 2001].

Tabela 1. Najliczniejsze narodowości zamieszkujące półwysp krymski według Powszechnego spisu ludności Ukrainy w 1989 oraz 2001 roku

Nazwa	2001 [%]	1989 [%]
Rosjanie	58,5	65,6
Ukraińcy	24,4	26,7
Tatarzy Krymscy	12,1	1,9
Białorusini	1,5	2,1
Tatarzy	0,5	0,5
Ormianie	0,4	0,1
Żydzi	0,2	0,7
Polacy	0,2	0,3
Mołdawianie	0,2	0,3
Azerowie	0,2	0,1
Uzbeki	0,1	0
Koreańczycy	0,1	0,1
Grecy	0,1	0,1
Niemcy	0,1	0,1
Mordwini	0,1	0,2
Czuwasze	0,1	0,2
Cyganie	0,1	0,1
Bułgarzy	0,1	0,1
Gruzini	0,1	0,1
Maryjczycy	0,1	0,1
Ogółem	100	100

Źródło: [Про кількість 2010].

Jak wskazują dane statystyczne przedstawione w tabeli 1, w porównaniu z 1989 rokiem, liczba Rosjan i Ukraińców na Krymie nieznacznie się zmniejszyła w ogólnej liczbie ludności półwyspu. Wyjaśnia się to tym, iż pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, na Krym masowo zaczęli wracać Tatarzy Krymscy oraz przedstawiciele innych narodowości, które zostały deportowane pod koniec drugiej wojny światowej. Są to między innymi: Grecy, Ormianie, Bułgarzy. Powrót Tatarów Krymskich w znacznym stopniu zmienił etniczny i religijny skład ludności na półwyspie. Wraz z Tatarami Krymskimi na Krym powrócił

islam, co stało się przyczyną wzrostu napięcia etnopolitycznego. Główną przyczyną owego napięcia było niezadowolenie części nacjonalistycznie nastawionej ludności rosyjskiej wobec Tatarów Krymskich.

Od czasu proklamowania przez Ukrainę niepodległości sytuacja na Krymie znacznie się zmieniła pod względem etnicznym, religijnym, kulturowym, językowym oraz politycznym. W związku z powyższym w niniejszym artykule szczególna uwaga zostanie zwrócona na problemy religijnej, językowej, międzyetnicznej, politycznej i kulturowej tolerancji na Krymie. W opracowaniu wykorzystano rosyjskojęzyczne i ukraińskojęzyczne źródła, które dotyczą poruszanej tematyki.

Tolerancja i jej znaczenie

We współczesnym życiu coraz więcej uwagi poświęca się pojęciu tolerancji. Tolerancja jest pojęciem, które wciąż skupia na sobie uwagę. W *Deklaracji zasad tolerancji* ogłoszonej i podpisanej przez państwa członkowskie UNESCO 16 listopada 1995 roku, w paragrafie 1 tolerancję określa się jako: „szacunek, akceptacja i uznanie bogactwa różnorodności kulturowej naszego świata, naszych form ekspresji i różnorodnych sposobów bycia człowiekiem. Budują ją wiedza, otwartość, komunikacja między ludźmi oraz wolność słowa, sumienia i przekonań. Tolerancja jest harmonią w różnorodności. Stanowi nie tylko moralny obowiązek, lecz również prawny i polityczny wymóg. Tolerancja – wartość, która jest podstawą pokoju – pozwala zastąpić kulturę wojny kulturą pokoju... W praktyce tolerancja oznacza, że każdy ma wolny wybór przekonań i akceptuje fakt, że inni korzystają z takiej samej swobody” [*Deklaracja* 2013]. Głównymi zasadami tolerancji są: respektowanie cudzych praw i cudzej wolności, uznawanie i akceptacja indywidualnych różnic między ludźmi, umiejętność słuchania, komunikowania się i rozumienia innych, otwarcie na cudze myśli i filozofię, nieodrzućanie nieznanego [*ibidem*].

Aby lepiej zrozumieć pojęcie „tolerancja” należy przeanalizować jego znaczenie w różnych językach:

- *tolerancia* (hiszp.) – to zdolność do okazywania szacunku wobec idei, wierzeń i praktyk, nawet gdy są one sprzeczne z własnymi poglądami;
- *la tolérance* (franc.) – to postawa, przy której osoba przyznaje, że inni mogą myśleć lub działać inaczej niż ona;

- *tolerance* (ang.) – jest to sprawiedliwa, obiektywna i liberalna postawa wobec tych, których opinie, praktyki, rasa, religia, narodowość, różnią się od naszych własnych;
- *toleranz* (niem.) – to spokojne tolerowanie odmiennych poglądów i działań innych ludzi;
- *tolerancja* (łac. *tolerantia* – ‘cierpliwa wytrwałość’; od łac. *czasownika tolerare* – ‘wytrzymać’, ‘znosić’, ‘przecierpieć’) – oznacza ona postawę wykluczającą dyskryminację ludzi, których sposób postępowania oraz przynależność do danej grupy społecznej może podlegać dezaprobatie przez innych członków społeczeństwa, należących do grupy dominującej;
- *толерантность* (ros.) – to umiejętność spokojnego i bez wrogości akceptowania (postrzegania) innego sposobu życia, zachowania, zwyczajów, uczuć, poglądów, idei, wierzeń. Tolerancja jest uznaniem prawa do istnienia innych kultur i trwałego współistnienia w wielokulturowym społeczeństwie wieloetnicznym [Захарчук 2012].

Synonimem pojęcia tolerancja w języku rosyjskim i ukraińskim jest pojęcie „терпимость” (cierpliwość) polegająca na nieprześladowaniu tych, których sposób myślenia i działania, nie zgadzają się z własnymi i powodują dezaprobatę. Wyróżnia się dwa rodzaje tolerancji – pozytywną i negatywną. Negatywna tolerancja polega na tym, iż ignorujemy coś, co nam nie odpowiada, nie podoba się w innym człowieku lub nie jest dla nas znane. Pozytywna tolerancja polega na tym, iż próbujemy być nie tylko cierpliwymi do innych, ale również zrozumieć światopogląd drugiego człowieka [ibidem]. Pod względem podmiotowym można wyodrębnić następujące rodzaje tolerancji: religijną, językową, międzyetniczną, kulturową, polityczną.

Tolerancja religijna

Religia zawsze odgrywała znaczącą rolę w społeczeństwie. Pojęcie tolerancji na Ukrainie bardzo często utożsamia się przede wszystkim z tolerancją religijną i międzyetniczną. Życie religijne Krymu zasługuje na szczególną uwagę, gdyż funkcjonuje ono i rozwija się pod wpływem społeczno-ekonomicznych i politycznych procesów, które mają tam miejsce [Малиборський 2005]. Pod pojęciem „tolerancja religijna” rozumie się równe traktowanie wszystkich religii istniejących w państwie [Толерантність 2013].

Sytuacja religijna na Krymie jest dość skomplikowana. Wynika to z tego, iż na półwyspie funkcjonują na co dzień przedstawiciele trzech wyznań: chrześcijaństwo (prawosławni), żydzi i muzułmanie.

Prawosławie jest religią większości Ukraińców i Rosjan, którzy tam zamieszkują, Tatarzy Krymscy są zaś wyznawcami islamu. Cechą charakterystyczną islamu na Krymie jest to, iż ma on charakter bardzo liberalny i znacznie różni się od islamu na Bliskim Wschodzie. Tatarzy Krymscy praktykują islam sunnicki i należą do szkoły hanafitów. Cechami charakterystycznymi hanafickiej szkoły jest umiarkowanie, tolerancja i liberalizm. Świadczą o tym chociażby to, że krymskotatarskie kobiety nigdy nie nosiły hidżabów, w obrzędach religijnych można zauważyć zarówno elementy pogańskie, jak i chrześcijańskie, co wyjaśnia się tym, iż za czasów Chanatu Krymskiego nie było prześladowań religijnych. Szkoła hanaficka jest najbardziej rozpowszechniona na Krymie i jest przystosowana do bezkonfliktownego współistnienia muzułmanów z wyznawcami innych religii. Potwierdzeniem tego jest to, że przez 20 lat niepodległości Ukrainy, Tatarzy Krymscy nigdy nie byli oskarżeni o podsycanie nienawiści religijnej lub międzyetnicznej, mimo że mają sporo trudnych do rozwiązania problemów społeczno-ekonomicznych i nie posiadają i nigdy nie posiadali silnego wsparcia ze strony państwa ukraińskiego. Bardzo często islam na Krymie nazywany jest „krymskim islamem”, aby potwierdzić jego odmienność od tureckiego, czy arabskiego.

Odrodzenie (ponowne) „krymskiego islamu” rozpoczęło się wraz z odrodzeniem prawosławia, po upadku ZSRR [Малиборський 2005]. Na rozwój obydwu religii na półwyspie znaczący wpływ ma sytuacja polityczna w Autonomicznej Republice Krym. Wraz z pogorszeniem sytuacji politycznej wyraźnie widać napięcia w stosunkach religijnych. Stosunki religijne zaczęły pogarszać się w dwóch płaszczyznach: po pierwsze, pomiędzy Ukraińską Cerkwią Prawosławną Kijowskiego Patriarchatu i Ukraińską Cerkwią Prawosławną Moskiewskiego Patriarchatu, po drugie, pomiędzy Ukraińską Cerkwią Prawosławną Moskiewskiego Patriarchatu i Duchownym Zarządem Muzułmanów Krymu [Шербак 2008]. Pogorszenie stosunków religijnych poprzedzały problemy na tle politycznym oraz społeczno-ekonomicznym.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że na Ukrainie i na Krymie, mimo stosunkowo pokojowego współistnienia różnych religii na jednym terytorium i nielicznymi małymi konfliktami na tym tle, czynnik religijny posiada destabilizujący potencjał, który pochodzi zarówno z zewnątrz, jak i z wewnątrz. Wewnętrznym czynnikiem destabilizującym jest polityzacja życia religijnego – czyli wykorzystanie Cerkwi w celach politycznych, ze szczególnym dotknięciem bolesnych punktów w międzykonfesyjnym współistnieniu. Zewnętrznym

czynnikiem, który jest bardziej zagrażający stabilności na półwyspie krymskim jest wpływ zewnętrznych struktur religijnych – Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, przeniesienie nowych religii, czy odłamów, jak na przykład Hizb ut-Tahrir [Поляков 2013].

Hizb ut-Tahrir na Krymie pojawiło się w wyniku poszerzenia wpływów państw arabskich na muzułmańskie środowisko na półwyspie. Jest to stowarzyszenie osób o wspólnych poglądach religijnych, a nie organizacja, która powinna być zarejestrowana. Przyczyną braku rejestracji stowarzyszenia jest to, iż posiada ono sporo negatywnych opinii i w wielu państwach jego działalność jest zakazana (Uzbekistan, Kazachstan, Kirgistan, Rosja, Turcja, Egipt, Niemcy. Dlatego na Ukrainie stowarzyszenie Hizb ut-Tahrir pozostaje w cieniu [Алі Татар-заде 2011]. Retoryka stowarzyszenia ma wyraźny antyzachodni charakter, odrzuca zachodnie wartości – demokrację, wolność sumienia, kapitalizm, oraz jest skierowana przeciwko państwom muzułmańskim, które nie przestrzegają muzułmańskich zasad [Поширення 2009]. Samozwańczym przedstawicielem i liderem Hizb ut-Tahrir na Krymie jest Abduseliam Seliametow, który twierdzi iż „krymskie hizby nie mają nic wspólnego z ekstremizmem i terroryzmem” [Пригула 2008]. Jednak poglądy hizbów są bardzo odmienne od „krymskiego islamu” i charakterystycznym jest to, iż do stowarzyszenia przystępują nie tylko Krymscy Tatarzy, którym nie odpowiada liberalny islam, ale również Rosjanie i Ukraińcy. W większości przypadków jest to agresywnie nastawiona młodzież, którą stosunkowo łatwo jest przekonać do radykalnych poglądów i nią manipulować.

Oficjalne muzułmańskie przedstawicielstwa – Duchowny Zarząd Muzułmanów Krymu oraz Duchowny Zarząd Muzułmanów Ukrainy – wypowiadają się przeciwko poszerzeniu innych islamskich organizacji, ponieważ uważają, iż to osłabia pozycję tradycyjnego islamu na Krymie. Przedstawiciele Medżlisu Narodu Krymskotatarskiego wielokrotnie zwracali się do władz i służb specjalnych (policji, służby bezpieczeństwa) do podjęcia działań w kierunku neutralizacji szkodliwego wpływu podobnych sekt. Refat Czubarow, zastępca lidera Medżlisu M. Dżemilewa uważa, iż działalność Hizb ut-Tahrir na Krymie jest projektem służb specjalnych Rosji, w celach destabilizacji sytuacji na półwyspie, prowokacji Tatarów Krymskich oraz zapobieganiu integracji Ukrainy ze strukturami europejskimi i NATO [Самар 2008].

W tym miejscu warto również zaznaczyć, iż w ciągu ostatnich 10 lat stosunek do islamu poprawił się tylko w zachodniej części Ukrainy. Wierni Ukraińskiej Grekokatolickiej Cerkwi i Ukraińskiej Prawosławnej Cerkwi Kijowskiego Patriarchatu częściej niż wierni Ukraińskiej Prawosławnej Cerkwi Moskiewskiego Patriarchatu wyrażają pozytywny stosunek do islamu, są bardziej wyro-

zumiali i tolerancyjni [Релігія і влада 2011]. Jednak analizując ogólną sytuację religijną na Krymie należy odnotować, iż mimo różnego rodzaju prowokacji religijnych, społeczeństwu w okresie niepodległości udało się uniknąć krwawych starć na tym tle. Badania socjologiczne wykazują znaczący poziom szacunku ukraińskiego społeczeństwa do wszystkich funkcjonujących na Ukrainie, w tym również w AR Krym, religii i traktują je jako równe. A to z kolei świadczy o znaczącym poziomie tolerancji religijnej [Поляков 2013].

Tolerancja językowa

Sytuacja językowa na Krymie jest dość trudna. Półwysep jest regionem wielonarodowym, a co za tym idzie wielojęzycznym. Dominującą rolę odgrywają tu trzy języki: język rosyjski, ukraiński i krymskotatarski. Język rosyjski, uważany jest za język większości ludności półwyspu, jest językiem międzynarodowej komunikacji i stosuje się we wszystkich sferach życia publicznego.

Jak wskazują dane statystyczne (tabela 1), mniejszością dominującą na Krymie są Rosjanie, którzy nazywają siebie „Krymczanami” lub „Krymskimi Rosjanami” [Ковач 2010]. Stosunek Rosjan do władz ukraińskich jest lojalny. Problemem są jednak starania władz, by rozszerzyć wpływ języka ukraińskiego, co spowoduje zmniejszenie wykorzystania języka rosyjskiego. Ukraiński język jest postrzegany przez większość społeczeństwa jako język obcy. Rosyjskie organizacje społeczne i pozarządowe są wrażliwe na informacje dotyczące rozszerzenia wpływów języka ukraińskiego i krymskotatarskiego. Rosjanie widzą w tym przejaw dyskryminacji i łamanie norm prawa międzynarodowego [ibidem].

Struktura językowa w AR Krym według Powszechnego Spisu Ludności od 2001 roku wygląda następująco: język ukraiński na Krymie za ojczysty uważa 10,1% ludności, język rosyjski 77,0%, język krymskotatarski 11,4% (tabela 2). Należy odnotować, iż Tatarzy Krymscy również posługują się językiem tureckim (ze względu na podobieństwo) oraz ukraińskim i rosyjskim, czyli są wielojęzyczni (*multilingual*).

Tabela 2. Struktura językowa na Krymie według Powszechnego spisu ludności od 2001 roku

Wyszczególnienie	Uważają za język ojczysty [%]			
	Język własnej narodowości	ukraiński	rosyjski	Inny
Rosjanie	99,7	0,2	-	0,1
Tatarzy Krymscy	93	0,5	5,9	0,6
Tatarzy	67,8	0,1	25	7,1
Azerowie	55,8	0,7	37,9	5,6
Ormianie	52,9	0,3	46,1	0,7
Ukraińcy	40,4	-	59,5	0,1
Mołdawianie	31	1,9	66	1,1
Grecy	23,8	1,1	71,8	3,3
Koreańczycy	20,1	0,1	78,8	1,1
Bułgarzy	18,4	3,1	77,6	0,9
Białorusini	17,1	0,9	81,8	0,2
Polacy	4,1	20,4	74,6	0,9
Żydzi	1,9	1,1	96,7	0,3

Źródło: [Про кількість 2010].

Dominacja rosyjskiej ludności powoduje pogłębienie kulturowej i politycznej rusyfikacji innych narodowości półwyspu, w tym i Ukraińców [Kowacz 2010]. Jak wskazują dane statystyczne Powszechnego Spisu Ludności od 2001 roku, językiem rosyjskim jako ojczystym posługują się 96,7 % Żydów mieszkających na Krymie, 89% % Białorusinów, 78,8 % Koreańczyków, 77,6 % Bułgarów, 71,8 % Greków oraz 59,5 % Ukraińców (tabela 2).

Szczególne miejsce na Krymie posiada język krymskotatarski; jego odrodzenie rozpoczęło się wraz z powrotem Tatarów Krymskich na Krym. Krymskotatarskie i ukraińskie organizacje pozarządowe aktywnie wymagają podniesienia roli języka urzędowego (ukraińskiego) w Autonomicznej Republice Krymu oraz wymagają określenia statusu języka krymskotatarskiego. Aktywiści tych organizacji wymagają odkrycia nowych szkół z ukraińskim i krymskotatarskim językiem nauczania. Obecnie Tatarów Krymskich mocno wspiera Turcja. Turecka organizacja TIKA sponsoruje budownictwo domów dla Tatarów Krymskich, szkół, przedszkoli, meczetów. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku na Krymie było tylko 35 przedszkolnych grup, uczących w języku krym-

skotatarskim. Uczęszczało do nich 758 dzieci. W roku 1994 takich grup było 50, a w roku 2001 ich liczba zmniejszyła się do 21. Na początku lat dziewięćdziesiątych pojawiły się pierwsze szkolne klasy z krymskotatarskim językiem nauczania. W 1991 roku w 159 szkołach rozpoczęto naukę języka krymskotatarskiego, a w 1993 roku pojawiła się pierwsza krymskotatarska szkoła. Do roku 1999 takich szkół powstało 6, również pojawiło się 5 szkół dwujęzycznych oraz 4 z pogłębionym nauczaniem języka krymskotatarskiego [Ярмоленко 2012]. Intensywny rozwój szkolnictwa na Krymie nastąpił w latach 2010-2012. Przyczyniło się do tego wprowadzenie różnego rodzaju programów, które miały na celu podniesienie statusu języka ukraińskiego i krymskotatarskiego w szkołach na półwyspie. Obecnie na Krymie funkcjonuje 29 szkół z krymskotatarskim językiem nauczania, jedna dwujęzyczna – ukraińsko-krymskotatarska – oraz 35 ukraińsko-rosyjsko-krymskotatarskich [Ярмоленко 2012].

Problem tolerancji językowej na Krymie jest raczej problemem politycznym, niż społecznym. Napięcia na tle językowym, pojawiające się od czasu do czasu, mają miejsce pomiędzy rosyjskimi organizacjami Krymu z jednej strony oraz ukraińskimi i krymskotatarskimi z drugiej. Jednak ogólna sytuacja językowa na Krymie ulega zmianom, wzrasta liczba szkół z krymskotatarskim językiem nauczania. Równocześnie jednak możliwości nauczania w języku ukraińskim i krymskotatarskim na wyższych uczelniach są bardzo ograniczone. W większości szkół wyższych na Krymie, dominującym językiem nauczania pozostaje język rosyjski.

W znacznym stopniu sytuację językową na Krymie skomplikowała uchwała przez Radę Najwyższą Ukrainy ustawy o zasadach polityki językowej z dnia 3 lipca 2012 roku [*Про заводу* 2012]. Według ustawy językiem urzędowym jest ukraiński, ale stosowanie języków regionalnych znacznie się rozszerza. Językiem regionalnym, który może być wykorzystany na szczeblu regionalnym może zostać język, którym posługuje się co najmniej 10 % ludności regionu. To znaczy, że we wschodnich regionach Ukrainy – język ukraiński jest skazany na zniknięcie, ponieważ większość ludności posługuje się językiem rosyjskim. Podobnie wygląda sytuacja z językiem ukraińskim na Krymie. W tej sytuacji język krymskotatarski ma szansę na uznanie go za język regionalny, ponieważ posługuje się nim co najmniej 12% ludności Krymu. W związku z uchwaleniem ustawy nastąpiło ograniczenie wykorzystania języka ukraińskiego na wschodzie Ukrainy i na Krymie.

Głównym założeniem ustawy o zasadach polityki językowej było wzmocnienie pozycji języka rosyjskiego, jednak, jak wskazują dane statystyczne, z danej ustawy skorzystać będą mogły (oprócz Rosjan i Tatarów Krymskich), tylko niektóre mniejszości narodowe, na przykład Węgrzy w obwodzie zakarpackim,

czy Rumuni w czerniowieckim. Dla pozostałych, mniej liczebnych mniejszości Ukrainy (w tym między innymi Polaków) ustawa nie ma praktycznie znaczenia [Olszański 2012]. Aby wykazać niezadowolenie z powodu ograniczenia transmisji w języku ukraińskim i krymskotatarskim na Krymie, zastępca przewodniczącego Medżlisu Narodu Krymskotatarskiego, R. Czubarow z trybuny Rady Najwyższej Krymu do obecnych na sali posłów przemówił w języku krymskotatarskim [Чубаров 2012]. Reakcja na sali była niejednoznaczna, większość obecnych posłów poprosiła R. Czubarowa, aby mówił po rosyjsku, gdyż żaden z tłumaczy obecnych na sali nie był w stanie przetłumaczyć jego przemówienia na język rosyjski. Na co R. Czubarow odpowiedział, że ustawa daje mu prawo zwracać się z trybuny w języku krymskotatarskim, gdyż zgodnie z art. 7 za język regionalny uznaje się każdy którym posługuje się ponad 10% ludności regionu. Ludność krymskotatarska na półwyspie stanowi ponad 12%, co znaczy, iż język krymskotatarski może być wykorzystywany w urzędach i instytucjach państwowych, w tym w Radzie Najwyższej AR Krym. Celem wystąpienia R. Czubarowa było pokazanie, że w rzeczywistości ustawa dotyczy rozszerzenia możliwości języka rosyjskiego szczególnie we wschodnich i południowych regionach Ukrainy, a pozostałe języki podczas opracowania ustawy traktowano tylko formalnie.

Problemy z tolerancją językową pogłębiają media.... Warto także zwrócić uwagę na inny fakt. Bardzo często krymskie media wykorzystują język nietolerancji. Niektórzy rosyjskojęzyczni dziennikarze wyszczególniają pewne wyrazy, które mają charakter antyukraiński i antytatarski, na przykład, nazywając Medżlis Narodu Krymskotatarskiego – zorganizowaną grupą przestępczą, lub grupą niezarejestrowaną (nielegalną). Często mniejszość rosyjska występuje przeciwko tworzeniu szkół z krymskotatarskim lub ukraińskim językiem nauczania. Rosyjskojęzyczne media na stronach gazet zamieszczają prowokujące i nieprawdziwe informacje o „islamskim ekstremizmie”, „islamskich radykałach”. Krymskie media zamiast szerzyć tolerancje, tworzą i pogłębiają stereotypy, rozdmuchują międzyetniczną wrogość, a czasem otwarcie prowokują do konfliktów międzyetnicznych.

Tolerancja międzyetniczna

Tolerancja międzyetniczna traktuje się jako „postawę jednej wspólnoty etnicznej do innych wspólnot, tolerowanie różnych tradycji kulturowych, lojalność i współdziałanie z różnymi grupami etnicznymi” [Хараджи 2010].

Napięcia międzyetniczne na Krymie mają miejsce między Rosjanami z jednej strony a Tatarami Krymskimi i Ukraińcami – z drugiej. Najbardziej społecznie wrażliwą grupą są Tatarzy Krymscy. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest

sporo. Jednak najważniejsze są przyczyny o charakterze polityczno-prawnym (brak prawnej rehabilitacji deportowanych na tle etnicznym, brak legalizacji Medżlisu na szczeblu państwowym); społeczno-ekonomicznym (bardzo niski poziom społeczny życia repatriantów, wysoki poziom bezrobocia, problemy z przydziałem ziemi i mieszkań); społeczno-kulturowym (brak finansowania ze strony państwa w celu odrodzenia pamięci historycznej, kultury krymsko-tatarskiej, zabytków, odzyskanie toponimii Krymu), [Мазука 2012]. Wspomniane problemy silnie, negatywnie wpływają na stosunki międzyetniczne na Krymie. Ksenofobia wobec Tatarów Krymskich jest intensyfikowana jest politycznym, ekonomicznym, informacyjnym oporem (sprzeciwem) przede wszystkim w kwestiach powiązanych z udzieleniem ziemi dla Tatarów Krymskich. Bardzo często dochodzi do aktów wandalizmu wobec islamskich instytucji kulturalnych, cmentarzy, świątyń.

Poziom tolerancji międzyetnicznej na Krymie można analizować w dwóch wymiarach:

- psychologicznym – gotowość do zbliżenia lub niechęć do ludzi innych narodowości lub grup etnicznych;
- politycznym – działanie lub norma zrealizowana zgodnie z przepisami prawnymi i tradycją społeczną.

Obydwa wymiary są istotną częścią zjawiska tolerancji, jej wysoki poziom, który świadczy o społeczeństwie obywatelskim, zapewnia stabilność społeczno-polityczną i harmonijne stosunki międzyetniczne w państwie [Оцінка 2013].

Na stosunki międzyetniczne na Krymie ma ogromny wpływ czynnik zewnętrzny, a szczególnie ingerencja w sprawy wewnętrzne Krymu zagranicznych instytucji i organizacji. Cechą charakterystyczną stosunków międzyetnicznych na Krymie jest to, iż na półwyspie odnotowuje się ogromny wpływ Rosji. Wyjaśnia się to zarówno obecnością licznej mniejszości rosyjskiej, jak i obecnością rosyjskich organizacji nacjonalistycznych, komunistycznych oraz stacjonowaniem Floty Czarnomorskiej Federacji Rosyjskiej na Krymie.

W ponaddwudziestoletniej historii niepodległej Ukrainy nie odnotowano poważnych konfliktów pomiędzy Ukraińcami i Krymskimi Tatarami, ale cały czas z różną intensywnością można zauważyć uobecnioną w mediach nieprzyjazną atmosferę ze strony Rosjan wobec Tatarów Krymskich. W pewnym stopniu na sytuację na Krymie ma wpływ polityka Prezydenta Ukrainy, która, pomimo deklaracji integracji z Europą, jest jednak skierowana w kierunku Rosji. Rosjanie mieszkający na Ukrainie nie czują się cudzoziemcami ani mniejszością, czują się jak u siebie. Sytuacja międzyetniczna na Krymie jest silnie zależna od międzypaństwowych stosunków ukraińsko-rosyjskich; im cieplej-

sze stosunki są pomiędzy Moskwą a Kijowem, tym lepsze stosunki pomiędzy Ukraińcami i Rosjanami na Krymie. Analogicznie, jeśli w relacjach politycznych między państwami sytuacja jest napięta, odbija się to również na relacjach między wymienionymi narodowościami na Krymie.

Ogromne niezadowolenie rosyjskojęzycznych mieszkańców Krymu budzi dążenie Tatarów Krymskich do uznania ich za rdzenną ludność Krymu, a nie za mniejszość narodową. Brak należnego wsparcia ze strony państwa zmusza Tatarów Krymskich do poszukiwania środków finansowych za granicą, szczególnie w Turcji, która dużo inwestuje w rozbudowę infrastruktury, niezbędnej dla życia Tatarów Krymskich. Takie kroki również powodują niezadowolenie części mieszkańców półwyspu, a nawet zazdrość. Bardzo często czynnik islamski wykorzystuje się na Krymie do prowokowania Tatarów Krymskich i wzrostu napięcia etnicznego.

Tolerancja kulturalna

Pod pojęciem tolerancja kulturowa rozumie się akceptację i poszanowanie innych kultur i tradycji, które są obecne w państwie lub regionie. Tolerancja kulturowa to stanowisko, które polega na biernym akceptowaniu zachowania innych narodów, a nie przejmowaniu ich pomysłów. Istnieją dwa rodzaje tolerancji kulturalnej – pozytywna i negatywna. Pozytywna tolerancja oznacza otwartość na inne kultury, chęć ich poznania i zrozumienia. Negatywna tolerancja kulturowa nie oznacza agresywności, ale oznacza wycofanie i brak zainteresowania poznawaniem innych kultur [Wójcik 2013]. Na Krymie można spotkać i pierwszy, i drugi rodzaj tolerancji kulturalnej.

Po zakończeniu deportacji Tatarów Krymskich (i innych narodowości) z Krymu, Józef Stalin postanowił zniszczyć kulturę krymskotatarską. W powojennych latach została likwidowana znacząca liczba meczetów i islamskich świątyń, krymskotatarskie nazwy miejscowości zostały zmienione na radzieckie, zniszczone zostały biblioteki, szkoły, domy kultury. Na początku lat dwięćdziesiątych XX wieku, Tatarzy Krymscy wracając na Krym, spotkali się z zupełnie inną rzeczywistością. Musieli wszystko zaczynać od nowa – budować domy, szkoły, centrum kultury, meczety. Zjawisko negatywnej tolerancji kulturowej możemy spotkać spośród nacjonalistów rosyjskojęzycznych i ukraińskojęzycznych. Czasami nawet dochodzi do niszczenia islamskich cmentarzy, świątyń, czy pomników znanych osób pochodzenia krymskotatarskiego.

Krym jest regionem turystycznym i co roku półwysep odwiedzają tysiące turystów zagranicznych, których interesuje kultura krymskotatarska i kultura innych mniejszości narodowych. Miejskami szczególnego zainteresowania kulturą krymskotatarską są miasto Bachczysaraj (Pałac Chanów, Wielki Meczet, harem), miasto wykute w skale Czufut-Kale, gdzie najpierw mieszkali Tatarzy Krymscy, a później Karaimi. Klasztor Zaśnięcia Matki Bożej cieszy się popularnością pośród prawosławnych; typowo krymskotatarskie są miejscowości Stary Krym, Morskoje. Na południu Krymu w Jałcie, Liwadii, Sewastopolu można pójść śladami carów rosyjskich – Katarzyny Wielkiej, Romanowych.

Wracając do kwestii toponimii Krymu warto zauważyć, iż nazwy własne miast zaczęto zmieniać już w 1783 roku, od momentu, kiedy Krym został podbity przez Carską Rosję. Dawne miasta Akmeczet, Ach-Tijar, Kezlew, Kefe, Eski-Kirim, na rozkaz Katarzyny II zmieniły nazwy na Simferopol, Sewastopol, Eupatorię, Teodozję, Stary Krym, a półwysep został nazwany Tawrydą [Вервес, Поляков 2010]. Po deportacji Tatarów Krymskich w roku 1944 zmieniono nazwy 11 rejonów Krymu, w sierpniu 1945 roku – 334, w maju 1948 – 1062. Ogółem zmieniono nazwy 1396 miejscowościom. Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości i powrocie Tatarów Krymskich do kwestii toponimii się wraca. Części miast udało się przywrócić dawne nazwy, ale większość i nadal nosi nazwy radzieckie.

Tolerancja polityczna

Problemy społeczne Półwyspu Krymskiego nie znajdowały się w centrum zainteresowań naukowych. Przyczyny tego faktu można upatrywać w przeszłości tego regionu. Krym należał do wielu wielkich imperiów lub państw – Scythia, Pont, Imperium Rzymskie, Cesarstwo Bizantyńskie, Kaganat Chazarski, Złota Orda, Imperium Osmańskie, Imperium Rosyjskie oraz ZSRR [Возгрин 2013]. Historycy traktowali Krym jako prowincję, która nie miała samodzielnego znaczenia. Sytuacja ta zmieniła się po upadku ZSRR i od tamtego czasu Krym przykuwa coraz większą uwagę wspólnot świata. Krym stał się miejscem strategicznym o bardzo ważnym znaczeniu politycznym i międzynarodowym. Poruszając kwestię tolerancji politycznej na Krymie, warto najpierw wyjaśnić samo pojęcie. Tolerancja polityczna jest to zdolność agentów systemu politycznego, zwłaszcza państwa, do artykułowania i realizowania różnych, często nawzajem sprzecznych grupowych interesów, unikanie destrukcyjnych w tym katastrofalnych skutków dla całego społeczeństwa wynikających z niemożliwych do uniknięcia konfliktów i starć między nimi, i akcentowania sposobów ich rozwiązania wyłącznie poprzez format dyskusyjny [Ханстантинов 2011]. Innymi słowy, tolerancja polityczna przewiduje, iż społeczeństwo ma

wystarczająco duże zaufanie do oponentów politycznych aby pozwolić im prowadzić kampanię wyborczą i formować rząd [Толерантність 2013]. Tolerancja polityczna polega również na przyjęciu własnej porażki, akceptacji wyników wyborów [Хастантинов 2011: 336]. Trudno na Ukrainie, czy na Krymie mówić o tolerancji politycznej, szukać jej przejawów.

Niezdolność, lub niechęć, władzy państwa, by uznawać pozycję obywateli w różnych kwestiach, sprawia, że kwestie te stają się polityczne. Opóźnienia w rozwiązywaniu problemów społeczno-ekonomicznych Tatarów Krymskich, powodują, iż wymagania repatriantów nabierają politycznego charakteru. Problem politycznej tolerancji na Ukrainie i na Krymie polega na tym, iż sfera polityki nie jest oddzielona od innych sfer stosunków społecznych (ekonomicznych, społecznych, etnicznych, religijnych). W tej sytuacji pojawia się zjawisko szantażu politycznego, co szczególnie widać w stosunku do Tatarów Krymskich. W wyborach prezydenckich 2010 roku Tatarzy Krymscy wspierali Julię Tymoszenko. Po wygranych wyborach przez W. Janukowycza, sytuacja i stosunek władz do Tatarów Krymskich znacznie się zmienił. W ciągu ostatnich dwóch lat odnotowuje się nieobecność dialogu na szczeblu państwowym oraz ograniczenia finansowania. Jednak warto również zauważyć, iż Tatarzy Krymscy od czasu powrotu na Ukrainę wspierają europejski kierunek rozwoju państwa.

Wnioski

Podsumowując, głównym problemem (nie)tolerancji na Krymie jest to, że poza Półwyspem Krymskim wiedza o Tatarach Krymskich oraz ich losach jest znikoma. Są oni zazwyczaj wspomniani kiedy dochodzi do jakiejś sytuacji konfliktowej. Z tego powodu bardzo często w świadomości społeczeństwa ukraińskiego tworzy się negatywny ich obraz. Jest to bardzo uproszczone, stereotypowe i niesprawiedliwe postrzeganie tej narodowości, ponieważ inne aspekty ich życia często nie są wspomniane przez media [Кримські татари 1998].

Rozwiązaniem sytuacji na Krymie powinien stać się dialog pomiędzy Rosjanami, Ukraińcami i Tatarami Krymskimi zarówno na szczeblu państwowym, jak i na szczeblu regionalnym. We wrześniu 2013 roku Krym odwiedził Štefan Füle, komisarz do spraw roszczeń i polityki sąsiedztwa, który poparł inicjatywę Medżlisu Narodu Krymskotatarskiego o zwołaniu Forum Międzynarodowego do spraw przywrócenia praw Tatarów Krymskich [Міжнародний форум 2013]. Przewiduje się, że Forum odbędzie się wiosną 2014 roku, w przededniu 70-rocznicy deportacji Tatarów Krymskich. Przeprowadzenie takiego przedsięwzięcia z udziałem OBWE będzie miało bardzo ważne znaczenie dla całego Półwyspu Krymskiego. Problemy na tle politycznym, społeczno-ekonomicznym, pomiędzy

narodowościami wynikają z przyczyn braku wzajemnej wiedzy o sobie. Czynniki religijny, językowy i kulturowy bardzo często jest wykorzystywany dla różnego rodzaju prowokacji. Warto tworzyć dialog pomiędzy mieszkającymi tam narodowościami oraz zmniejszyć wpływ zewnętrzny na sytuację na Półwyspie Krymskim, aby zapobiec zjawiskom nietolerancji w społeczeństwie krymskim.

Bibliografia

- Возгрин В. (2013), *История крымских татар*, Т. I, Симферополь
- Калакура О., Рафальський О. (1999), *Етнополітичні проблеми Автономної Республіки Крим*, в: *Исторический опыт межнационального и межконфессионального согласия в Крыму*
- Маліборський В. (2005), *Деякі особливості релігійної ситуації в Автономній Республіці Крим, Гражданское общество и религия* / под ред. д.ф.н., проф. О. А. Габриеляна.- Симферополь, Энергия Дельта
- Османов Ю. (2012), *Почему Крым – историческая родина крымскотатарского народа?*, Бизнес-Информ, Симферополь
- Ханстантинов В., *Політичний вимір толерантності: ідеї та проблеми*, Миколаїв, Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011

Źródła internetowe

- Алі Татар-заде, *Чотири ісламські леви у кримській саванні*, http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/religious_digest/43234/ [4.07.2011]
- Андрусечко Петро, *Крим – внутрішня проблема України та об'єкт геополітичної гри*, „Український журнал” № 1, 2008, <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/155/> [15.01.2008]
- Вервес Г., Поляков В., *Топоніміка Криму: повернення пам'яті*, <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=176077> [20.05.2010]
- Захарчук Н., *Філософсько-соціологічний аспект категорії «толерантність» та її роль у міжкультурній комунікації*, Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка, Випуск 3'2012, 26, www.novyn.kpi.ua/2012-3/Zakharchuk.pdf [3.03.2012]
- Ковач Л., *Мовно-освітня ситуація в Автономній Республіці Крим: тенденції останніх років*, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Npifznu/2010_XXVIII/kovach.pdf [19.01.2014]
- Кримські татари і українське суспільство: проблеми політичної та соціальної інтеграції* 26-27 листопада 1998 р. (Продовження 6), <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/krimskitatar-i-ukraiinske-suspilstvo-problemi-politichnoii-ta-sotcialnoii-integracii-26-27-listopada-1998-r-prodovzhennia-6> [28.11.1998]
- Мазука Л., *Проблеми міжетнічної толерантності в Автономній Республіці Крим, „Стратегічні пріоритети” № 4*, 2012, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2012_4/043-047.pdf [1.04.2012]
- Міжнародний форум з питань відновлення прав кримськотатарського народу відбудеться в 2014 році?*, <http://krymtatar.in.ua/mizhnarodnyj-forum-z-pytan-vidnovlennya-prav-krymskotatarskoho-narodu-vidbudetsya-v-2014-rotsi/> [20.09.2013]
- Оцінка рівня міжетнічної толерантності в українському суспільстві*, <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September/2.htm> [19.01.2014]

- Перегляд результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 року*, http://2001.ukrcensus.gov.ua/regions/reg_crum?ozn=1&ter=01&ttt=5.4W [19.01.2014]
- Поляков П., *Вплив релігійної ситуації та міжконфесійних відносин на толерантність українського суспільства*, archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc...55/.../F19_doc.pdf [19.01.2014]
- Поширення ідеології релігійних ісламських течій екстремістського спрямування в АР Крим*, old.niss.gov.ua/Monitor/September2009/1.htm [3.09.2009]
- Притула В., *Пробудження кримського ісламу*, <http://maidan.org.ua/krym/mai/1207998771.html> [12.04.2008]
- Про засади державної мовної політики, Верховна Рада України; „Закон від” 03.07.2012 № 5029-VI*, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> [3.07.2012]
- Про кількість та склад населення Автономної Республіки Крим за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/crimea/> [19.01.2014]
- Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку* [8.02.2011]
- Розподіл населення за національністю та рідною мовою АР Крим*, http://2001.ukrcensus.gov.ua/regions/select_reg5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=01&p=0&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20&n_page=1 [19.01.2014]
- Самар В., *Справа про «джихад слова»*, http://gazeta.dt.ua/POLITICS/sprava_pro_dzhihad_slova.html [4.04.2008]
- Толерантність у сучасному суспільстві. Її принципи та напрямки*, www.oda.kherson.ua/upload/tolerantnst-lekcyu.doc [19.01.2014]
- Ханстантинов В., *Політична толерантність, як проблема демократичного суспільства*, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Gileya/2011_46/Gileya46/P4_doc.pdf [19.01.2014]
- Ханстантинов В., *Політична толерантність та її роль в політичному процесі*, <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/50/17.pdf> [19.01.2014]
- Хараджи М., *Міжетнічна толерантність: концептуалізація поняття, „Гуманітарний вісник” № 19, 2010*, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/gvpkhdpi/2010_19/333_339.pdf [19.01.2014]
- Чубаров шокував парламент Криму: виступив кримськотатарською та українською мовами*, http://gazeta.ua/articles/life/_chubarov-shokuvav-parlament-krimu-vistupiv-krimskotatarskoju-ta-ukrajinskoju-mov/457809 [26.09.2012]
- Щерба О., *Релігійний фактор у політичному житті кримських татар в умовах трансформації державотворчих процесів в Україні*, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Unir/2008_20/37.pdf [19.01.2014]
- Ярмоленко М., *Кримські татари в Автономній Республіці Крим: проблеми мови та історичної топоніміки*, http://histans.com/JournALL/kraj/kraj_2012_4/9.pdf [9.04.2012]
- Deklaracja Zasad Tolerancji*, <http://debaty.tezeusz.pl/blog/201731.html/> [20.10.2013]
- Olszański Tadeusz, *Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła nową ustawę językową*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-07-11/rada-najwyzsza-ukrainy-uchwala-nowa-ustawe-jezykowa> [11.07.2012]
- Wójcik A., *Tolerancja kulturowa*, <http://www.wolniludzie.pl/tolerancja-kulturowa> [24.09.2013]

SUMMARY**Problems of tolerance in Crimean society**

Since its independence of Ukraine, the interest Crimean Peninsula is growing. It is located in a strategic place where the main historical routes cross. Crimea is the homeland of the Crimean Tatars, who after returning to Ukraine in 1991 are the most vulnerable social layer on the peninsula. The aim of the article is to analyze the issues of religious, linguistic, ethnic, political and cultural tolerance in the Crimea. The article is mainly based on the Russian and Ukrainian sources that are analyzed in the topic.

Keywords:

Tolerance, Crimean Tatars, The Autonomous Republic of Crimea, Mejlis of the Crimean Tatar People